

**ANALIZA STANJA OPĆINE PROZOR-RAMA S PRIJEDLOGOM
PROGRAMA RADA ZA RAZDOBLJE
2024.-2028. GODINE**

1. UVOD

Svaki izbori su od iznimnog značaja za svakog pojedinca, kao i za političku stranku jer se dobivanjem mandata, odnosno legitimiteta od biračkog tijela, osigurava mogućnost realiziranja planiranih političkih ciljeva kao i ostvarenje ideja i projekata. Lokalni su izbori 2024. godine osobito važni za Općinu Prozor-Ramu jer je dosadašnja općinska uprava svojim neplanskim i nesavjesnim radom te netransparentnim trošenjem novca svih žitelja općine, unazadila našu općinu u svim segmentima života te je stavila u rang s najnerazvijenijim općinama u BiH.

Suočeni s današnjim izazovima koji zahtijevaju hrabru i progresivnu politiku koja će osigurati pravednost, jednakost i prosperitet za sve žitelje Općine Prozor-Rama, HDZ BiH Rama analizirao je trenutno stanje i donio plan programa rada od 2024. do 2028. godine. Naš se politički program temelji na poboljšanju kvalitete rada općinskih službi, te sveukupnom razvoju općine kroz strategiju razvoja. Želimo u Rami izgraditi inkluzivno društvo, bez govora mržnje, u kojem su svi razvnapravni i jednako vrijedni, s mogućnošću ostvarenja svojih potencijala, sukladno kvaliteti svoje ponude, bez straha od diskriminacije zbog političke pripadnosti.

Cilj je napraviti razvojni zaokret u Rami, te ju staviti u red razvijenih općina, mjestom poželjnim za življenje, općinom sa smanjenom stopom iseljavanja, povećanim brojem rođenih, a sve na temelju mjera koje će HDZ BiH Rama poduzeti u mandatnom razdoblju od 2024. do 2028. godine.

2. ANALIZA STANJA U OPĆINI PROZOR-RAMA

Mnogi statistički podaci o broju stanovnika, učenika, zaposlenih, broju obrta, gospodarskih subjekata u Općini Prozor-Rama pokazuju zabrinjavajuće stanje. Najveći proračun u FBiH po glavi stanovnika, nažalost, ostaje bez učinka jer se, zahvaljujući politikama i općinskom vodstvu, od 2008. godine nije pozitivno odrazio na njezine stanovnika.

Dosadašnje je vodstvo, bez jasne vizije i strategije razvoja, mnogim promašenim projektima i diskriminirajućim odnosom prema neistomišljenicima stvorilo ogromnu mržnju, podjele u narodu, a sve kako bi se zadovoljili apetiti i prohtjevi male skupine ljudi okupljenih oko trenutnog načelnika.

Zanemarene su potrebe naroda, a radna mjesta su za stranačke poslušnike izmišljena, čime se nagomilala ionako ogromna administracija. Program zapošljavanja se pretvorio u osobne donacije, a projekti mljekara, Putnik, tržnica, Ramatex, Komgrad i dr. su propali. Sredstva za reprezentaciju su utrostručena, a načelnikov i općinski vozni park vrijedniji je nego ulaganja u gospodarske djelatnosti.

Od 2008. proračuni Općine Prozor-Rama pokazuju da je potrošeno 300 milijuna KM, a nalazimo se na dnu prema gospodarskoj i drugim razvojnim ljestvicama u FBiH.

Činjenice su najbolji pokazatelj neučinkovitosti trenutnog vodstva u Rami od 2008;

- iseljeno oko 25% Hrvata iz naše općine;
- broj djece u školama smanjen je sa 1750 na 750 učenika;
- do danas je po službenoj dužnosti odjavljeno i zatvoreno 319 obrta i srodnih djelatnosti;
- broj zaposlenih se smanjivao svake godine, a većina zaposlenih je u općinskoj administraciji i javnim poduzećima, dok realni sektor skoro da ne postoji;
- projekti mljekare, Putnika, tržnice, Komgrada i Ramatexa su od samih početaka osuđeni na propast;
- nema plana razvoja gospodarstva – poduzetništva, poljoprivrede i turizma;
- nema formiranih poslovnih zona s cjelokupnom infrastrukturom kojom bi potaknuli domaće investitore i privukli strane investicije;
- provedeni kapitalni projekti nisu prilagođeni prioritetima razvoja općine;
- stalni rast proračunskih prihoda od 2008. godine do danas nije imao nikakvog vidljivog učinka na opće gospodarske i socijalne prilike, niti je rezultirao samoodrživim gospodarskim razvojem;
- najveće se infrastrukturne radove u našoj općini dodjeljuje poduzećima iz drugih općina, te su Grudeputovi i Livnopotovi odnijeli oko 150 milijuna maraka;
- ništa se nije učinilo da domaće firme ojačaju i budu konkurentne - dok se one zatvaraju, naši ljudi moraju tražiti posla u inozemstvu;
- na području naše općine nemamo sjedište nekog značajnog poduzeća koje bi upošljavalo i davalo mogućnost drugima zapošljavati;
- lokalni mediji (Radio Rama, Ramski vjesnik) su u službi vladajuće politike, sve u cilju prikriivanja istine i manipuliranja narodom;
- naklonjenost određenim crkvenim krugovima, dok se nikakva sredstva ne izdvajaju za srce Rame - Franjevački samostan Rama-Šćit,
- prihod od poreza je oko 0,38% čime se svrstavamo u rang s najnerazvijenijim općinama.

HDZ BiH Rama donosi rješenje: promjene - konkretne i realne, želeći Ramu učiniti mjestom poželjnim za život, bez stranačkog jednonmlja, mržnje, netrpeljivosti, s uvažavanjem svih dobronamjernih osoba koje žele raditi za opću dobrobit i ljude ovog kraja.

Kandidacijska lista HDZ-a BiH Rama je za lokalne izbore 2024. godine okupila iskusne, mlade i visokoobrazovane kadrove, koji mogu svojim znanjem, iskustvom, strpljivim i odanim radom vratiti dostojanstvo i život u Rami, a s našim ćemo kandidatom za načelnika najbolje odgovoriti zahtjevima i izazovima vremena u kojem se nalazimo.

3. REFORMA OPĆINSKE ADMINISTRACIJE

1. Općinska administracija

Vladavina trenutne vlasti ostavila je vidljive posljedice u svim segmentima života. Nužno se nameće pitanje reforme općinske administracije, odnosno općinskih službi i ostalih upravnih organizacija. Naši bi se programski ciljevi mogli sažeti u nekoliko sljedećih točaka:

- oformiti djelotvornu upravu s racionalnim brojem resora koji će odgovarati socijalnim i gospodarskim prilikama, a vodeći kadrovi moraju biti obrazovani s odgovarajućim stručnim iskustvima i kvalifikacijama;
- izvršiti preraspodjelu općinskih službi u cilju poboljšanja njihove učinkovitosti;
- modernizirati javnu upravu uvođenjem informacijskih tehnologija i digitalizacije u cilju unaprjeđenja efikasnosti i transparentnosti;
- provesti edukaciju i prekvalifikaciju kadrova koji mogu ispuniti očekivanja stanovništva u pogledu dobivanja sredstava namijenjenih za razvoj iz IPA i drugih fondova, te predpristupnih fondova EU;
- lokalnu Agenciju za ulaganja i razvoj staviti u stvarnu funkciju koja bi se bavila promicanjem gospodarskih aktivnosti i apliciranjem pristupnim fondovima u cilju poticanja gospodarskih aktivnosti i otvaranja novih radnih mjesta.

2. Proračunski izdaci i financiranje

Naš cilj je javno i transparentno financiranje, koje će uključiti smanjenje bespotrebnih troškova, kao i smanjenje broja proračunskih korisnika koji nemaju društveno niti gospodarsko opravdanje. Nekontroliranu je potrošnju potrebno suzbiti, a sve rashode uskladiti s prihodima, vodeći posebno računa o ustavnim nadležnostima općine, te dokidanje dosadašnjeg načina financiranja svega i svačega po principu stranačke pripadnosti.

4. GOSPODARSTVO

Stanje u našoj općini u ovoj najznačajnijoj oblasti je u najmanju ruku katastrofalno. Dovedeni smo praktično do samog dna. Nepotrebno je nabrajati sve pogrešne i katastrofalne poteze koji su napravljeni za vladavine trenutnog načelnika. Dovoljno se provozati od vrha do dna grada, ili po našim selima, pa vidjeti koliko je ugostiteljskih i trgovačkih radnji zatvoreno. Stanje na Zavodu za zapošljavanje je krajnje alarmantno. Velika isprazna obećanja nisu ostvarena i tu smo gdje jesmo. U cilju nadilaženja navedenoga stanja planiramo donošenje nekoliko strateških dokumenta, te poduzimanje čitavog niza kontinuiranih aktivnosti i mjera koje će popraviti gospodarsku sliku naše općine.

1. Strateški dokumenti

- revidirati i učiniti realno ostvarivom postojeću strategiju razvoja općine;
- donijeti prostorni plan općine, slušajući i poštujući realne zahtjeve mještana;
- donijeti urbanističke i regulacijske planove grada, stremeći da to bude odraz volje većine građana;
- u potpunosti revidirati postojeći program poticaja zapošljavanja;
- donijeti strategiju razvoja turizma.

2. Kontinuirane aktivnosti i mjere

- općinsku Agenciju za razvoj staviti u stvarnu funkciju;
- razdvojiti program poticaja za domaće i strane investitore;
- izdvojiti iz općinskog proračuna minimalno 1.500.000 KM na godišnjoj razini za program poticaja zapošljavanja;
- potaknuti osnivanje udruženja poslodavaca i formirati gospodarsko-socijalno vijeće Općine;
- kroz program poticaja zapošljavanja, utvrditi kriterije i načine, odnosno vrste poticaja;
- kroz Agenciju za razvoj obučiti kadrove za pomoć u apliciranju za sredstva viših razina vlasti i sredstva IPA-fondova;
- obnoviti kontakte s Podravkom, te drugim jakim hrvatskim kompanijama, u cilju prenošenja dijela njihove proizvodnje u Ramu;
- davati olakšice i poticaje pri otvaranju dodatnih, novih proizvodnih djelatnosti i obrta;
- inicirati veću povezanost s iseljenom Ramom i Ramljacima, gospodarstvenicima;
- među iseljenim Ramljacima promovirati ulaganje u Ramu;
- informirati ljude oko projekata s viših razina, objasniti, približiti i pomoći im u pisanju projekta;
- sufinancirati kamatu na poduzetničke kredite koji ulažu na području Rame;
- osnovati poduzeće za održavanje lokalnih putova, sa zapošljavanjem stalnih putara;
- poštovati načelo održivog razvoja.

5. POLJOPRIVREDA

Poljoprivreda je strateška gospodarska grana za našu općinu. Veliki je spektar mogućnosti napretka u ovoj gospodarskoj grani. Realne su mogućnosti predstavljane kroz strateške dokumente i kontinuirane aktivnosti i mjere.

1. Strateški dokumenti

- ažurirati i doraditi postojeću, a potom implementirati Strategiju za razvoj poljoprivrede;
- izraditi okvirni financijski plan za ulaganja u poljoprivredu;
- ažurirati općinski registar poljoprivrednih proizvođača;
- izraditi program poticaja za poljoprivrednu djelatnost.

2. Kontinuirane aktivnosti i mjere

- izdvajati 6,5 % od ukupnog proračuna za poljoprivredu na godišnjoj razini;
- formirati jedinstvenu općinsku službu za poljoprivredu u općinskom organu uprave;
- u okviru programa poticaja na godišnjoj razini odrediti prioritetne djelatnosti;
- davati financijske pomoći putem kreditnih sredstava u cilju subvencioniranja dijela kamate te dodjela grant sredstava s pojačanom kontrolom utroška;
- pomagati udruzi poljoprivrednih proizvođača kroz jedinstvenu udruhu;
- ojačati sajam *Dani šljive* kvalitetnim sadržajem i isti omasoviti većim brojem izlagača;
- zakupiti štandove na sajamskim događanjima u regiji kako bismo promovirali naše proizvode;
- pomoći poljoprivrednicima kroz općinsku službu za apliciranje na natječaje i za projekte s viših razina vlasti;

- vršiti kontinuiranu edukaciju poljoprivrednih proizvođača;
- poticati razvoj sela kroz sufinansiranje OPG-ova;
- zajedno s proizvođačima pronaći najbolji model za plasman proizvoda;
- brendirati najkvalitetnije i najprepoznatljivije proizvode te iste certificirati radeći na promociji ramskih proizvoda.

Radi se o realnim i ostvarivim mjerama i aktivnostima koje ćemo napraviti u idućem četverogodišnjem razdoblju. Program poticaja za poljoprivredu je aktivnost od koje očekujemo najveće efekte. Iznos od oko 6,5% općinskog proračuna na godišnjoj razini je iznos koji može dati zamah i onima koji su već krenuli u proizvodnju i onima koji će to ubuduće raditi.

6. TURIZAM

Iako Općina Prozor-Rama ima mnoge preduvjete za razvoj turizma, dosadašnja je lokalna samouprava ovaj sektor razvoja zanemarila. Zadnjih godina povećava se broj turista koji posjećuju našu općinu. Općina Prozor-Rama posjeduje ogroman turistički potencijal, a koji se ogleda u turističkim resursima, odnosno prirodnim, kulturnim i drugim dobrima koja se mogu ekonomski iskoristiti i uvesti u namjene turizma. Općina se može pohvaliti bogatom gastronomskom ponudom, kulturnom baštinom, prirodnim resursima i autentičnim nasljeđem koje je potrebno više isticati manifestacijama i događajima.

Uzimajući u obzir turistički potencijal općine, potrebno je sustavno razviti uslužne sadržaje i razviti specifične oblike turizma kao što su kulturno-povijesni turizam, religijski, ruralni i agroturizam, outdoor/avanturistički, zdravstveni, događajni, kongresni, sportski, gastro i planinski turizam. Potrebno je ulaganje u turističku infrastrukturu i suprastrukturu (putna infrastruktura, turistička signalizacija, postojeće i nove atrakcije, dostupnost i pristupačnost atrakcija, parkinzi, drop-off zone, turističke zone, smještajni objekti, kulturni sadržaji, sportsko-rekreativni sadržaji, trgovina, zabava, kongresni/konferencijski centri, šetališta, staze, izletišta, kupališta, ribolovne zone itd.). Posebnu pažnju treba posvetiti čistoći i sigurnosti destinacije, uređenosti atrakcija i ukupnoj uređenosti destinacije i mapiranju i označavanju atrakcija. Treba razviti sustav poticaja za unapređenje rada postojećih turističkih biznisa i njihovih kapaciteta na bazi iskustava drugih gradova i zemalja te osiguravanjem uvjeta za lakše pokretanje biznisa i investiranje.

Za nove i postojeće biznise potrebno je pružiti savjetodavnu pomoć i pristup povoljnim sredstvima za financiranje/investiranje. Potrebno je raditi na unapređenju postojećih i uvođenju novih programa srednjoškolskog obrazovanja, te na sustavu prekvalifikacija/dokvalifikacija i programa cjeloživotnog učenja – obuka u turizmu u skladu s potrebama tržišta.

Kako bismo u potpunosti iskoristili turistički potencijal, potrebno je izraditi strategiju razvoja turizma Općine Prozor – Rama. Time bismo u narednom razdoblju proveli turistički, ekološki, socijalni i ekonomski održiv rast turističkog gospodarstva. Na razini je općine potrebno da Općinsko vijeće donese odluku o osnivanju Turističke zajednice Općine-Prozor Rama (te usvoji sve predviđene akte propisane *Zakonom o turističkim zajednicama i unaprjeđenju turizma u HNŽ*), a koja bi bila nositelj izrade Strategije razvoja turizma.

Kako bi se utjecalo na razvoj turizma u što kraćem vremenskom razdoblju potrebno je realizirati sljedeće projekte i programe:

- Projekt izgradnje kanalizacijskog sustava s pročišćivačem otpadnih voda cijelim obodom Ramskog i dijelom Jablaničkog jezera - kako bi se pokupile sve otpadne vode koje dolaze iz domaćinstava i poslovnih objekata, te na taj način očuvati čistoću jezera i okoliša, a što je jedan od osnovnih preduvjeta za razvoj turizma (dio sredstava moguće je osigurati od Vlade FBiH, Fonda za zaštitu okoliša FBiH, od HNŽ-a i EU-fondova).
- Projekt uređenja i asfaltiranja ceste obodom Ramskog jezera - kako bi se olakšao pristup jezeru i poboljšali uvjeti za ulaganja u turističke kapacitete od strane investitora (u suradnji s Elektroprivredom HZ HB osigurati sredstva za realizaciju projekta).
- Projekt izgradnje vodovodne mreže do Jakličke planine, Zahuma i Proslapa - Jaklička planina i Zahum imaju sve preduvjete za razvoj planinskog turizma, a jedan od osnovnih problema koji koči investitore za investiranje u turističke kapacitete je činjenica da na planinama nema osigurane vode. U proračunu općine u idućim godinama treba osigurati financijska sredstva za rješavanje navedenog problema, te u suradnji s drugim razinama vlasti pokušati doći do sredstava kojima bi se realizirao navedeni projekt.
- Projekt izgradnje, označavanja i održavanja biciklističkih staza – zbog zemljopisnog položaja i konfiguracije terena Rama je idealno mjesto za biciklističke staze koje bi biciklistima pružile uživanje i istinski doživljaj prirodnih ljepota. Vožnja biciklima već nekoliko godina u BiH doživljava ekspanziju, bilo da je riječ o rekreativnom, profesionalnom ili ga koristili kao prijevozno sredstvo. Biciklistički turizam je oblik ekološkog i sportsko-rekreativnog turizma, jer ispunjava potrebe i želje suvremenih turista koji tragaju za aktivnim odmorom u prirodi. Rama nudi velike mogućnosti za razvoj ciklo turizma, a da bismo se pozicionirali na ovom tržištu zahtjeva se sustavna, strateška i kontinuirana markentiška promocija, te kontinuirana izgradnja i održavanje turističke biciklističke infrastrukture (postavljanje brdo-biciklističke putne signalizacije, kreiranje printanih i digitalnih mapa, GPS zapisa i sl.).
- Projekt izgradnje, označavanja i održavanja planinarskih staza – planinarenje kao idealna fizička aktivnost za jačanje tijela i duha nalazi se u blagoj ekspanziji u BiH. Pored lagane i korisne vježbe, planinarenje je idealna prilika za druženje, ali i za upoznavanje s povijesnom, kulturnom baštinom i tradicijom našeg kraja. Imajući u vidu da je Rama okružena prekrasnim planinama i šumskim predjelima, potrebno je isto iskoristiti stvaranjem sadržaja koji će privući turiste, a što je moguće postići vrlo malim ulaganjima (obilježavanje planinarskih staza, izgradnja skloništa i odmorišta, mapiranje, GPS snimanje, izgradnja planinarskih domova).
- Projekt izgradnje kupališta u svim mjestima koja se nalaze uz Ramsko jezero, odnosno u ramskim naseljima na Jablaničkom jezeru, kako bismo privukli turiste tijekom ljetne sezone, potrebno je urediti nekoliko kupališta uz Ramsko i Jablaničko jezero, te urediti pristup kupaca samom jezeru, a uzimajući u obzir činjenicu da je

vodostaj jezera promjenjiv. Problem promijenjivosti vodostaja mogli bismo riješiti postavljanjem pontona i izgradnjom staza koji će pratiti vodostaj jezera i na taj način kupaći i turisti bi imali nesmetan prilaz jezeru bez obzira na vodostaj.

- Projekt izgradnje vidikovca na Zahumu, Jakličkoj planini, Proslapu i Makljenu – sa svih mjesta se pruža nezaboravan pogled na Ramu i izgradnjom vidikovaca doprinjeli bismo prijeko potrebnoj turističkoj promociji, te razvoju planinskog turizma, a istodobno bismo povećali turističku ponudu.
- Program poticaja razvoju turizma „Podrška pokretanju vlastitog biznisa- Start up“ – napraviti program poticaja kojim će općina osigurati administrativnu i finansijsku pomoć u vidu nepovratnih sredstava domaćim investitorima koji imaju poslovnu ideju za samozapošljavanje i samostalni početak biznisa razrađenu kroz biznis plan. U programu točno definirati način, uvjete i visinu nepovratnih sredstava, ali i sustav kontrole korištenja predmetnih sredstava.
- Projekt arheoloških istraživanja i uređenje tvrđave Studenac iznad Prozora – mnoga arheološka istraživanja su započeta, ali nisu dovršena. Arheološke lokacije Vrdol (Ljubunci), Gradina (Donja Vast) Banja Lučica (napušteno selo od rata), lokaliteti sa stećcima i tvrđava Studenac Prozor, nisu adekvatno zaštićeni od propadanja i iste je potrebno obnoviti, te pokrenuti turističke aktivnosti na takvim mjestima.
- Projekt izrade mobilnih aplikacija– aplikacije s korisnim informacijama za turiste, putem kojih će se nuditi usluge i davati potrebne informacije turistima o turističkim atrakcijama, planinarskim stazama, biciklističkim stazama, kupalištima i sl., a koje će omogućiti turistima da što kvalitetnije iskoriste vrijeme dok se nalaze u našoj općini.

Čitav je još niz mjera i mogućnosti koje su realno ostvarive i za koje je potrebna samo dobra volja i kompetentnost kadra da bi se provele.

7. INFRASTRUKTURA

Po našoj općini mogu se primijetiti ogromna asfaltiranja, bez ikakve strategije važnosti i potrebe. Ono što se očito vidi, jest izravno kupovanje glasova i politička trgovina asfaltom i izgradnjom mnogih betonskih podzida. Nažalost, kvaliteta urađenog pokazatelj je da dio novca odlazi u privatne ruke. Aktivnosti koje se planiraju provesti su:

- asfaltirati i sanirati lokalne putove koji imaju stvarnu namjenu (popravak puta do Uzdola, puta na Kedžaru, putova u Donjoj Rami);
- urediti gradske ulice - više cvijeća, manje smeća;
- poticati izgradnju obilaznice Makljen –Varvara (Izlaz);
- poticati izgradnju regionalnog puta prema općini Kreševo;
- poticati izgradnju e-punionica za električna vozila, jer istu nemamo instaliranu na području naše općine;
- izgraditi *aqua park* (zatvoreni i otvoreni bazeni s popratnim sadržajem) uz podršku viših razina vlasti i EU-podršku;
- izgraditi dječja igrališta s raznovrsnim sadržajima;

- opremiti postojeći dječji park s rekvizitima;
- završiti toplotnu izolacija škola uz podršku viših razina vlasti;
- raditi na sigurnosti prometa za djecu postavljanjem odgovarajuće signalizacije na mjestima gdje su škole, igrališta i ulice na kojima su najmlađi izloženi opasnoj i neprilagođenoj vožnji pojedinaca.

8. OBRAZOVANJE

Obrazovanje je jedini pravi motor napretka i opstanka civilizacije. To je strateška investicija, ključ je razvitka i napretka. Obrazovani su ljudi pokretači svih društvenih aktivnosti. Naglasak treba staviti na obrazovanje još od najranijeg djetinjstva, prateći i naglašavajući važnost educiranja kroz cijeli život i nakon završetka formalnog obrazovanja, jer postojeće znanje i vještine sve brže zastarijevaju. Neophodno je kontinuirano učenje tijekom cijelog života. Svatko tko je uključen u proces obrazovanja (učenik, roditelj, profesor, student), sudjeluje u kreiranju budućnosti svoga kraja. Uloga obrazovnog sustava je veoma važna i njegov je značaj, uz odgoj, nemjerljiv za razvijanje sposobnosti stjecanja znanja, istraživanje i osiguranje zdravog i sretnog života svakog pojedinca.

Nažalost, loše se stanje u Općini Prozor-Rama najviše preslikalo na školstvo, čemu svjedoče podaci o broju učenika u osnovnim i srednjoj školi. Sve manji broj upisane djece svjedoči o lošoj natalitetnoj i gospodarskoj politici vladajuće politike. Oko 1750 učenika brojale su ramske osnovne škole 2008. godine, a danas, 2024. godine ramske škole broje samo oko 750 učenika. Ukoliko se nešto ozbiljno ne poduzme, naša općina će za nekoliko godina nestati.

Aktivnosti na području obrazovanja

Planirajući proračun posebnu pozornost treba posvetiti poboljšanju uvjeta kvalitetnog procesa nastave, materijalnoj opremljenosti škola, podršci roditeljima, ali i nastavnom kadru u skladu s proračunskim mogućnostima. U kontekstu navedenoga planiramo:

- raditi na alternativnim rješenjima financiranja obrazovnih ustanova na području općine Prozor-Rama s viših razina vlasti (FBiH, HNŽ, RH, EU-fondovi);
- osigurati uključivanje djece s teškoćama u razvoju u obrazovanje, omogućujući redovit i besplatan prijevoz do škole (Mostar);
- osigurati tehnološku/materijalnu opremljenost škola - cilj su kvalitetno opremljeni kabineti (fizike, kemije, biologije, informatike) i učionice koji će pomoći profesorima, nastavnicima i učenicima u lakšem savladavanju nastavnog gradiva;
- osuvremeniti i bolje opremiti školske knjižnice;
- osigurati besplatan prijevoz učenicima za djecu koja idu na natjecanje, kao i za djelatnike koji idu na stručna usavršavanja, kao i prijevoz na izvannastavne i izvanškolske aktivnosti (predstave, škola skijanja, škola plivanja, posjet povijesnim znamenitostima, susret s književnicima...);
- dodjeljivati novčane nagrade i stimulacije odličnim studentima i učenicima osnovnih i srednjih škola koji predstavljaju našu općinu na različitim natjecanjima;

- uz besplatne udžbenike koje financira županija, osigurati besplatnu i drugu školsku opremu za učenike osnovnih i srednjih škola (bilježnice, pribori za pisanje i dr.);
- redovito isplaćivati stipendije;
- poticati više razine vlasti, koje su odgovorne za doškolovavanja i stručno usavršavanje prosvjetnih djelatnika, za pružanje financijske podrške;
- poticati napredak u struci koji će biti plaćen (mentor, savjetnik i dr.);
- stimulirati prosvjetne djelatnike novčanim bonusima i prigodnim nagradama na kraju svake školske godine (biranje naj-učitelja, naj-nastavnika, naj-ravnatelja na temelju truda, rada, zalaganja, projekata - napraviti kriterij za nagrade);
- pratiti kurikularnu reformu školstva i poticati i podržati njezinu provedbu u školama na području općine Prozor-Rama;
- osigurati besplatan obrok (sendvič) osnovnoškolcima i srednjoškolcima, kao vid podrške i olakšice roditeljima;
- pomoć maturantima pri organizaciji maturalne večeri;
- osigurati sredstva za održavanje MOI;
- napraviti reorganizaciju usmjerenja i zanimanja Srednje škole u Prozoru u skladu s društvenim i gospodarskim potrebama;

Svi navedeni prijedlozi i rješenja, koja smo naveli, ne predstavljaju opterećenje za proračun općine Prozor-Rama, te bi u konačnici pomogli u sinergiji „učenik-roditelj-profesor-općina“, čime bi se postigla kvaliteta rada, smanjio broj iseljavanja, zaustavilo bi se stvaranje tehnološkog viška učitelja/profesora, a demografska slika općine Prozor-Rama bila bi znatno popravljena. Veliki doprinos bio bi ovo natalitetnoj politici.

9. ZDRAVSTVO

Zasigurno jedna od najvažnijih životnih sfera za svakog čovjeka je oblast zdravstva. Koliko i kako smo zadovoljni s pružanjem zdravstvenih usluga u našoj općini, ostavljamo svakome na procjenu. Značajna sredstva iz općinskog proračuna prelijevaju se u Dom zdravlja za upošljavanje podobnih, što dugoročno dovodi u pitanje rad samog Doma zdravlja. Politiku treba odvojiti od struke i izabrati ravnatelja menadžera. U idućem razdoblju radit ćemo na poboljšanju stanja u ovoj oblasti. Aktivnosti su sljedeće:

- povećati razinu zdravstvene zaštite (npr. nemamo dežurnog stomatologa, a imamo očnog liječnika);
- ulagati u ljudske resurse edukacijom i usavršavanjem (u proteklom razdoblju Dom zdravlja nije izdvajao novac za dodatne edukacije našeg medicinskog osoblja);
- naći način saniranja postojećeg duga Doma zdravlja;
- osigurati u potpunosti primarnu zdravstvenu zaštitu kroz redovito radno vrijeme, a ne na tjednoj ili mjesečnoj osnovi;
- racionalizirati nepotrebne troškove;
- tražiti od županijske vlasti izdavanje više sredstava iz zdravstvenih fondova;
- osigurati regres za sve djelatnika Doma zdravlja i druga prava po Kolektivnom ugovoru.

10. SOCIJALNA POLITIKA

Činjenica da je ova sfera života jedna od najvažnijih, ali je, isto tako, činjenica da su ovdje, ako gledamo formalno-pravnu regulativu, nadležnosti općine ograničene. Međutim, socijalna osjetljivost i traženje načina da se ovaj segment života poboljša je naša obveza, odnosno obveza svake vlasti pa tako i općinske. Obzirom na proračun naše općine koji je jedan od najvećih po glavi stanovnika u BiH, sa sigurnošću tvrdimo da ćemo ispuniti sljedeće aktivnosti:

- smanjiti iznos komunalnih pristojbi za građevinsku dozvolu;
- izvršiti oslobađanje poreza na prvu stambenu nekretninu;
- neograničavati općinsku pomoć za prvu nekretninu brojem godinama aplikanta;
- osigurati transparentnost u davanju pomoći za sanaciju stambenih objekata (kupaone, renoviranje kuća i dr.) uz postavljanje jasnih kriterija;
- olakšati roditeljima kupnju cjelokupne školske opreme;
- osigurati obrok učenicima (sendvič) tijekom boravka u školi;
- uložiti maksimalne napore za rješavanje statusa Doma za starije na Šćitu i staviti ga u funkciju;
- pronaći model za zakonito funkcioniranje Doma za stare osobe, naći modus otvaranja i model održivosti takve ustanove;

Pronatalitetna politika

Poznato je da od rata pa naovamo broj našeg stanovništva stalno opada, posebno od 2008. godine, te zato smatramo jednim od najvažnijih zadataka nove vlasti zaustavljanje takvog trenda. U okviru ove aktivnosti provodit ćemo pronatalitetnu politiku kroz osiguranje sredstava za jednokratnu novčanu naknadu za svako novorođeno dijete i dječji dodatak. Stimulativnim ćemo mjerama pružiti mladim bračnim parovima mogućnost dostojnog života, posebnu skrb voditi o obitelji s troje i više djece. Naše analize su pokazale da bi izdvajanjem na godišnjoj razini oko 260.000 KM (preko milijuna u četiri godine) značajno stimulirali ostanak i opstanak na ovim prostorima. Izdvajamo neke od programskih aktivnosti, i to:

- skrbit ćemo za višečlane obitelji, a načine, kriterije i iznose ćemo uraditi zajedno s našim žiteljima prije nego odluku usvojimo na Općinskom vijeću;
- sufinancirat ćemo otvaranja privatnih vrtića;
- povećat ćemo potpore za novorođeno dijete;
- osigurat ćemo besplatan dječji vrtić za roditelje slabijeg imovnog stanja;
- organizirat ćemo produženi boravak u seoskim školama;
- udvostručit ćemo najugroženijim obiteljima iznose za jednokratne pomoći u odnosu na sadašnja primanja, s razrađenim kriterijem za dodjelu - transparentno i javno dostupno;
- pomoći ćemo svakoj obitelji planiranim sredstvima u slučajevima nastanka štete na gospodarskim objektima i sličnim nedaćama (prirodne nepogode);
- brinut ćemo o starim i nemoćnim osobama i osobama s teškoćama u razvoju.

11. BRANITELJI I STRADALNICI DOMOVINSKOG RATA

Žrtva branitelja za opstojnost na ovim prostorima nikada ne smije biti zaboravljena. Pобољшanje položaja ove populacije, uspostavljanje zdravih odnosa, rad na jedinstvu svih branitelja, mora i treba biti zadaća svih odgovornih ljudi koji budu kreirali sudbinu ove općine u idućem razdoblju. Aktivnosti programa su sljedeće:

1. Primjena *Zakona o dopunskim pravima branitelja i članova njihovih obitelji* („Narodne novine HNŽ“, broj 08/06) s posebnim naglaskom na prava koja se financiraju iz općinskog proračuna, što podrazumijeva:

- naknadu troškova liječenja u BiH i RH (prijevoz i sl.);
- subvencioniranje naknade za građevinsko zemljište (dužnost općine);
- uspostava šaltera za branitelje;
- pokrivanje troškova ukopa.

2. Osigurnje posebnih olakšica za branitelje i stradalnike, što uključuje:

- zapošljavanje branitelja (primjenjivati županijsku *Odluku o uvjetima i kriterijima za prioritet pri zapošljavanju braniteljske populacije*, kao i federalne zakone, koji reguliraju navedenu oblast);
- stambeno zbrinjavanje braniteljske populacije kroz nepovratna sredstva i sredstva u vidu pozajmica uz kamatu od 1% (subvencioniranje kamate);
- dodjela zemljišta (donijeti akt kojim se utvrđuju kriteriji za dodjelu istih);
- dodjela jednokratne novčane pomoći u slučaju smrti branitelja;
- liječenje socijalno ugroženih branitelja;
- planiranje sredstva u proračunu za aktivnosti braniteljskih udruga (udvostručiti trenutni iznos novčanih davanja iz općine);
- osiguranje kreditne linije i grantova iz općinskog proračuna ciljano za braniteljsku populaciju;
- iznalaženje rješenja za financiranje obrane i skrbi o obitelji optuženih pripadnika brigade Rama;
- zajedno sa braniteljskim udrugama utvrditi kalendar obilježavanja bitnih datuma i dostojanstveno ih obilježiti, a posebno vodeći računa o mjestima proglašenim od posebnog značaja, kao što je Uzdol;
- subvencionirati prijevoz za djecu poginulih branitelja koji idu na srednjoškolsko ili visoko obrazovanje (Mostar, Sarajevo, Split, Zagreb);
- subvencionirati kupnju knjiga za djecu stradalnika Domovinskog rata,
- pomoć pri osnivanju braniteljske zadruge;
- pomoć pri osnivanju udruge oboljelih od PTSP-a;
- Dan sjećanja na stradanje Uzdola 14. rujna proglasiti neradnim danom uz organiziranje komemoracije;
- organizirati susrete s braniteljima i braniteljskim udrugama na tromjesečnoj razini;
- pružanje pravne pomoći.
- izrada monografije ratnih zbivanja u obrani Rame te druge aktivnosti koje za cilj imaju upoznavanje s činjenicama Domovinskog rata na ovim prostorima.

Obzirom na velika financijska sredstva kojima raspolaže općinski proračun neće biti teško izfinancirati navedene aktivnosti. Uostalom, smanjit ćemo troškove reprezentacije, troškove

tekućih rezervi, troškove održavanja voznog parka, troškove za materijal i usluge i druge neopravdano visoke troškove da bismo osigurali dvostruko veća sredstva s kojima možemo financirati ove aktivnosti za naše branitelje i stradalnike Domovinskog rata .

12. KULTURA

Kultura i kulturne aktivnosti vrlo su važan segment društvenog života svake zajednice. Dolazi u bezbrojnim i raznolikim oblicima, a najdublje i najživotnije je doživljavamo kada u nju uranjamo izravno, na nekom od brojnih i raznovrsnih kulturnih događanja. Kultura se odnosi na znanje, vjeru, umjetnost, moral, zakone i običaje. To je obrana identiteta neke zajednice, put je k punini života. Označava sveukupno ljudsko kreativno ostvarenje u odnosu na ono što je stvorila priroda.

Stanje u oblasti kulture na području općine Prozor-Rama nije na zavidnoj razini, dok je pomoć kulturnim događanjima ograničena na političku pripadnost. Ovaj segment našeg društva traži intenzivniji rad, kreativnost, ideje, uvezivanje i povezivanje svih ustanova; obrazovnih institucija, udruga i pojedinaca koje u svom djelovanju promoviraju kulturna događanja, a sve kako bismo ovaj kraj kulturno osvijestili, ponudili kulturne sadržaje tijekom cijele godine koji će biti prepoznatljivi i izvan Rame.

Ljepota Rame trebala bi se zrealiti u kulturnim manifestacijama. Aktivnosti na području kulture trebaju se temeljiti na već postojećim, a moguće i novim, ustanovama, udrugama, vjerskim zajednicama i aktivnostima pojedinaca. Financijska podrška općine kulturnim događanjima treba biti transparentna i omogućena svima, posebno onima koji svojim projektima, trudom i radom promoviraju Ramu i izvan granica države. Neke od planiranih aktivnosti su:

- povezati, poboljšati i aktivirati rad kulturno-umjetničkih društava, udruga i ustanova;
- pružiti potporu kulturno-umjetničkim društvima u ostvarenju cjelogodišnjeg programa i tako ga afirmirati;
- na temelju javnog poziva odabrati najbolje programe kulturnog sadržaja na početku svake godine i izdvojiti sredstva iz općinskog proračuna;
- napraviti kalendar kulturnih događanja za cijelu godinu, kako bi građani i posjetitelji bili upućeni;
- poticati i pomagati rad osoba koje se bave umjetničkim stvaralaštvom koje svojim aktivnostima i radom promoviraju Ramu na temelju razrađenih kriterija/projekata;
- pod okriljem općine organizirati više kulturnih događanja tijekom cijele godine;
- kroz određene natječe razvijati ambijent da se mladi uključe kroz projekte u kulturna zbivanja;
- osnovati glazbenu školu;
- posvetiti pozornost kulturno-povijesnom naslijeđu koje nije dovoljno istraženo, napraviti plan istraživanja svih povijesnih, kulturnih i arheoloških područja;
- obratiti pozornost na tvrđavu iznad grada Prozora (prilaz tvrđavi, obnova, zaštita, ploča s pričom o kraljici Katarini koja je boravila u tvrđavi);
- napraviti inventuraciju (katalog) ukupne arheološke baštine;
- raditi na očuvanju narodne nošnje i zaštititi, potpomoći financijski obučavanje mlađih na izradi narodne nošnje kao i starih vještina (pletenje, vez, heklanje);

- potaknuti i podržati ustanove i udruge na organiziranje i realiziranje postojećih događaja, ali potaknuti i na organizaciju Ramskog kulturnog ljeta koje bi bilo ujedno i dio turističke ponude u Rami;
- Dane kulture istaknuti kao središnji kulturni događaj i u njima uključiti sve udruge, društva, pojedince koji se bave kulturom te predstaviti njihov rad;
- uraditi digitalizirani multimedijalni objekt kulturne baštine - (urediti Dom Dive Grabovčeve na Zahumu popratnim sadržajem, prikaz Divinog života i dr.);
- osigurati dostupnost i inkluzivnost kulturnih sadržaja;
- napraviti poveznicu s iseljenom Ramom, ljudima u dijaspori koji mogu biti dio kulturnih događanja.

Kultura doprinosi razvoju cijelog društva i socijalnoj koheziji, integraciji te izgradnji i promišljanju identiteta. Ispunjenjem ovih nabrojanih aktivnosti upotpunit ćemo i poboljšati sliku kulture i kulturnih događanja u Rami, čime Rama može biti prepoznata i izvan granica države, a s kulturnim događanjima upotpunila bi se i turistička ponuda.

Stoga je ulaganje u kulturu pitanje zdravog razuma jer kultura pozitivno oblikuje društvo i nadilazi kratkoročne političke ili ekonomske interese. U tome smislu kultura treba biti projekt od posebne važnosti.

13. MLADEŽ

Mladi su značajna kategorija društva i budući nositelji promjena u društvu. Potrebno je stoga prepoznavanje njihove potrebe i uključivanje u društvene procese, te podržavanje njihovog aktivizma koje za cilj treba imati unapređenje kvalitete života mladih. Mladi su buduća društvena snaga i važan društveni resurs sadašnjosti. Potencijal su koji treba biti aktiviran dok su mladi, bez odlaganja za buduća vremena.

U našoj općini ne postoji nikakav rad s mladima, niti program za mlade. Stoga ne čude mnoga „lutanja“ ove populacije, razmišljanje o odlasku iz rodnog kraja, bez vizije budućnosti, misao kako se ništa ne isplati. Naglasak treba staviti na školovanje mladih, kako kroz osnovno i srednjoškolsko obrazovanje, tako i tijekom studiranja, ali još više treba raditi na opstanku mladih u Rami, na aktiviranje mladih za otvaranje obrta, privatnih, samoodrživih poslova. Planiramo uraditi sljedeće:

- donijeti strategiju za razvoj mladih;
- u proračunu predvidjeti sredstva za mlade;
- povećati stipendiranja učenika i studenata, kao i stipendiranje deficitarnih zanimanja, te redovitu isplatu stipendija bez kašnjenja;
- osmisliti kulturni, zabavni i sportski života u općini za mlade;
- organizirati predavanja na različite teme (ovisnosti, edukacije o projektima, mogućnosti financiranja mladih i dr.);
- organizirati susret ramske mladeži uz sportske i kulturne aktivnosti;
- provesti potrebnu edukaciju mladih za pisanje projekata uz pomoć Agencije za razvoj;
- osigurati bolju dostupnost informacija za podršku projektima mladih s viših razina vlasti;
- poticati otvaranja malog gospodarstva kroz podršku subvencije prostora, alata i materijala, poticaj za poljoprivredu, turizam - početni start paket;

- osigurati pripravnička mjesta i osposobljavati za budući rad, ali s plaćom i radnim stažom.

Svjesni smo činjenice da je problem mladih, odnosno problem njihove afirmacije u društvu složen i da samo ustrajnim i poštenim radom možemo dobiti željene efekte. Ispunjavanjem ovih aktivnosti stvaramo veće mogućnosti i budimo u mladima svijest da oni mogu mijenjati svijet oko sebe. Oni su resurs i predstavnici budućnosti, nositelji vrijednosti koje se prenose s generacije na generaciju, ali i izvor su inovacija. Stoga je nužno osigurati im optimalne društveno-razvojne uvjete jer na mladima svijet ostaje.

14. SPORT

Sport je fenomen današnjeg vremena. Činjenica je da u sportu naša općina nema strategije ni programa razvoja sporta. Sport je postao spektakl i događaj za koji su zainteresirane najšire mase. Najvažnije je napraviti strategiju i program razvoja, kriterije i prioritete u sportskim aktivnostima. Treba iznaći način kako financirati sport - u kombinaciji proračunskog i tržišnog financiranja krije se rješenje. Treba analizirati dosadašnji rad Sportskog saveza i donijeti program razvoja sportskih aktivnosti u skladu s potražnjom i prioritetima. Aktivnosti koje planiramo poduzeti u sklopu ovog četverogodišnjeg programa su:

- stanje u postojećim klubovima treba analizirati i nakon toga odrediti pravce djelovanja;
- posebnu pozornost posvetiti sportu kroz nastavne aktivnosti u školama;
- organizirati lokalne ljetne lige, osobito u nogometu kako bi se stvorio ambijent za razvoj sporta;
- sve aktivnosti u sportu staviti u nadležnost Sportskog saveza u stručnom pogledu te u financijskoj potpori;
- u proračunu predvidjeti još veća sredstva za sport i trošiti ih po jasno utvrđenim kriterijima, rukovodeći se rezultatima i masovnosti;
- ulagati i stimulirati domaće stručnjake, a posebno stimulirati najnadarenije;
- aktivirati i poticati rad sporta u Gornjoj i Donjoj Rami (lokalizirati treninge) kako bi se olakšalo roditeljima zbog prijevoza;
- planirati sportske aktivnosti za djecu s teškoćama u razvoju.

Dosadašnji način financiranja ili praksa nedovoljnog izdvajanja za sport mora prestati. Pranje novca kroz izgradnju nove sportske infrastrukture (najbolji primjer stadion za veliki nogomet u gradu), financiranje klubova koji ne postoje, ili favoriziranje klubova po stranačkoj dužnosti, mora postati prošlost. Treba ulagati u one klubove koji pokazuju zavidan trud, rad i rezultate, kao npr. Košarkaški klub. Sport u općini moraju voditi kvalificirani ljudi ili ljudi koji su u nekom od sportova prepoznatljivi.

Ispunjenjem će ovih zadataka sport u Rami dobiti mjesto koje zaslužuje, a odnos prema sportu bit će fer-igra, a ne politički poeni.

15. NEVLADIN SEKTOR (UDRUGE)

Pojam nevladinog sektora, odnosno nevladinih organizacija, od stručnih udruženja, sporta, organizacija za zaštitu i promociju određenih prava, prirodnih i kulturnih dobara do humanitarnih organizacija, a koji su neovisni od državnih organizacija i institucija, podrazumijeva svaku organiziranu dobrovoljnu grupu ljudi organiziranih u cilju unapređenja različitih sfera društva. Nevladin sektor predstavlja bitan segment razvoja i demokratizacije svakog društva. Međutim, kada govorimo o nevladinom sektoru u našoj općini, možemo slobodno reći da nismo zadovoljni. U sklopu ovog programa posebnu pozornost ćemo, također, dati i ovom segmentu društva potičući njegov razvoj, svjesni njegovih mogućnosti i značaja za demokratizaciju i razvoj društva. Planiramo provoditi sljedeće aktivnosti:

- napraviti plan rada za četiri godine zajedno s predstavnicima udruga;
- planirati 200.000 KM u općinskom proračunu za financiranje projekata udruga na godišnjoj razini;
- objaviti javni natječaj za odabir projekata odmah po usvajanju proračuna;
- odrediti fokus djelatnosti udruženja koje će se financirati (s naglaskom na ekologiju, turizam, znanost, kulturu, sport i mlade);
- odrediti kriterije s točno utvrđenim iznosima za tzv. mikro projekte u našoj općini;
- pratiti kontrolu utroška sredstava s pojačanim nadzorom;
- pružiti pravnu i svaku drugu logističku pomoć udrugama pri izradi projektnih prijedloga;
- poticati i logistički pomagati apliciranje za novčana sredstva s drugih razina vlasti i međunarodnih fondova.

Otvoren, jasan i korektan odnos vlasti i nevladinog sektora s većom transparentnošću može uvelike doprinijeti razvoju općine. Vjerujemo da će tako ljudi prepoznati vrijednost nevladinih projekata koji mogu itekako utjecati na poboljšanje životnog okružja.

16. ZAKLJUČAK

Iz sadržaja analize i programa stranke HDZ-a BiH Rama je vidljivo trenutno stanje u našoj općini. Pri izradi programa i plana aktivnosti korišteni su dostupni statistički podaci, u obzir su uzeta promišljanja struke, problemi i potrebe stanovnika Općine Prozor-Rama, ali i iseljenih Ramljaka te je na temelju razgovora sa žiteljima i iseljenim Ramljacima donesen program rada.

Program je realan, mjerljiv i ostvariv.

Vrijeme je da vođenje ove općine preuzmu mladi ljudi s vizijom koji su svojim primjerom pokazali kvalitetu, zalaganje, trud i rad, stavlajući potrebe Rame i ramskog čovjeka ispred osobnog interesa, ljudi koji žele surađivati sa svima, otvoriti Ramu i vratiti je na put koji vodi ljepšoj budućnosti svih njezinih stanovnika.